

УДК 37.07:005.5(09)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/27.203383>

Алла БАЛАЦИНОВА,
 orcid.org/0000-0002-3247-0694
 кандидат педагогічних наук, доцент,
 докторант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
 (Харків, Україна) balatsynova.alla@gmail.com

ДОСВІД РОБОТИ РАДИ ПРИ ПОПЕЧИТЕЛІ ХАРКІВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ З КЕРІВНИЦТВА ПІДГОТОВКОЮ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (1860–1867)

У статті на основі аналізу актових (укази, положення, розпорядження) та діловодних (протоколи засідань, службові листування) документів охарактеризовано діяльність ради при попечителі Харківського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при Харківському університеті.

Установлено, що педагогічні курси з дворічним терміном навчання при Харківському університеті були засновані в 1860 році, функціонували до 1867 року й були ліквідовані у зв'язку із заснуванням у Санкт-Петербурзі Імператорського історико-філологічного інституту як вищого закладу освіти для підготовки вчителів для середніх закладів освіти. Безпосередньо керувати ними було доручено раді при попечителі Харківського навчального округу – вищому колегіальному дорадчому органу навчального округу.

З'ясовано, що впродовж 1860–1867 років діяльність ради з керівництва педагогічними курсами мала високу активність і продуктивність. У колі постійної уваги ради перебували такі питання, як прийом кандидатів на педагогічні курси; призначення їм державних стипендій; призначення керівників із числа професорів, лекторів університету та вчителів гімназій; розподіл кандидатів-педагогів за гімназіями для практичних занять і спостереження за їхніми успіхами; скорочення терміну навчання казенним стипендіатам; проведення іспитів кандидатів-педагогів; розподіл їх за двома розрядами для дійсної служби й видача атестатів на право викладання та/або виховання; визначення розміру додаткової винагороди для професорів університету і вчителів-керівників кандидатів-педагогів із загальної суми, асигнованої на педагогічні курси тощо.

Виявлено, що, незважаючи на широкий спектр делегованих функцій, рада при попечителі Харківського навчального округу не користувалася повною самостійністю у розв'язанні зазначених питань, оскільки обмежувалася у своїх діях нормами «Положення про педагогічні курси» (1860), постановами і розпорядженнями Міністерства народної освіти.

Ключові слова: рада при попечителі, Харківський навчальний округ, підготовка вчителів, педагогічні курси, університет, заклади середньої освіти.

Alla BALATSYNOVA,
 orcid.org/0000-0002-3247-0694
 Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Doctoral Candidate at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy
 of G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
 (Kharkiv, Ukraine) balatsynova.alla@gmail.com

EXPERIENCE OF ACTIVITIES OF THE BOARD OF TRUSTEES OF KHARKIV EDUCATIONAL DISTRICT IN MANAGING TRAINING OF PEDAGOGICAL STAFF FOR INSTITUTIONS OF SECONDARY EDUCATION (1860–1867)

Based on analysis of legal acts (decrees, regulations, directives) and records (records of proceedings, official correspondence), the article describes activities of the Board of Trustees of the Kharkiv Educational District in managing training of pedagogical staff for institutions of secondary education at Kharkiv University pedagogical courses.

It is determined, that two-year pedagogical courses at Kharkiv University were established in 1860. They operated until 1867 and ended due to the establishment of the Imperial Institute of History and Philology in Saint Petersburg as a higher education institution for training teachers for the secondary education institution. Immediate management of these courses was entrusted to the Board of Trustees of Kharkiv Educational District – the highest collegial advisory body of the educational district.

It is determined, that in 1860–1867 activities of the board in managing pedagogical courses were dynamic and productive. Constant attention of the board was paid to such problems as enrollment of candidates; provision of state

scholarship and appointment of supervisors from the University professors and readers, gymnasium teachers; assignment of candidates to gymnasia for practice and evaluation of their progress; reduction of the term of training for the state-funded students; organization of examination for the candidates; assignment of candidates into two classes for service and issuance of certificated for the right to educate and/or mentor; determining amount of additional payment for University professors and supervising teachers of the candidates from the total funding assigned to the courses etc.

It is established that, broad scope of delegated functions notwithstanding, Board of Trustees was not fully independent in deciding on these issues, as its activities were limited by the provisions of "Regulation on Pedagogical Courses" (1860), decisions and directives of the Ministry of Public Education.

Key words: Board of Trustees, Kharkiv Educational District, training of teachers, pedagogical courses, University, secondary education institutions.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення вдосконалення системи педагогічної освіти України є ключовою умовою впровадження «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>). Узв'язку з цим актуалізується всебічне вивчення вітчизняного досвіду підготовки педагогічних кадрів в історичній ретроспективі. Це дозволить використати найбільш вагомні практичні здобутки минулого, запобігти хибам і недолікам попередніх етапів, поряд з урахуванням сучасних світових тенденцій накреслити шляхи розв'язання проблеми підготовки педагогічних працівників нової генерації для закладів загальної середньої освіти України.

У цьому контексті науковий інтерес викликає діяльність рад при попечителях навчальних округів українських губерній Російської імперії, які впродовж 1860–1867 років здійснювали керівництво підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при університетах.

Аналіз досліджень. Вивчення стану наукового розроблення проблеми засвідчує, що діяльність рад при попечителях навчальних округів українських губерній Російської імперії з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти у 60-х роках XIX століття не стала предметом окремого дослідження. Науковці (І. Вазинський, Н. Дем'яненко, А. Павко, В. Майборода, Г. Сомбаманія та ін.) лише побіжно торкаються діяльності рад при попечителях навчальних округів за визначеним напрямом у контексті аналізу становлення й розвитку вищої педагогічної освіти в Україні.

Мета статті – на основі аналізу актових та ділових документів охарактеризувати діяльність ради при попечителі Харківського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при Харківському університеті впродовж 1860–1867 рр.

Виклад основного матеріалу. На початку другої половини XIX століття в Російській імперії особливої гостроти набула проблема нестачі педагогічних кадрів для закладів середньої освіти, а також якості їхньої підготовки. На переконання Вченого комітету Головного правління училищ, устрій чинних на той час Головного педагогічного інституту в Санкт-Петербурзі й педагогічних інститутів при університетах не відповідав основній меті, задля якої вони були відкриті. По-перше, порядок прийому до них дозволяв зараховувати молодих людей лише за результатами опанування гімназичного курсу без урахування їхнього хисту до вчительської професії. По-друге, у цих закладах недостатня увага приділялася практичній підготовці майбутніх учителів (Сборник постановлений по Министерству, 1865: 294). Тому в 1858 році було прийняте рішення про ліквідацію Головного педагогічного інституту і про організацію особливих педагогічних курсів при університетах (Полное собрание законов Российской империи, Т. 33, 1860: 389–390).

Указом від 20 березня 1860 року «Про заснування педагогічних курсів і про перетворення рад при попечителях навчальних округів» при Санкт-Петербурзькому, Московському, Казанському, Київському та Харківському університетах засновувалися педагогічні курси з дворічним терміном навчання, які підпорядковувалися радам при попечителях навчальних округів, підлягали ліквідації педагогічні інститути при чотирьох останніх із них після завершення студентами навчання, а також затверджувалися два положення – про педагогічні курси і про ради при попечителях навчальних округів (Полное собрание законов, Т. 35, 1862: 256).

Зауважимо, що ради при попечителях навчальних округів як колегіальні дорадчі органи були створені ще у 1835 році. Відповідно до «Положення про навчальні округи Міністерства народної освіти» до складу ради при попечителі Харківського навчального округу входили: попечитель (голова), помічник попечителя, ректор Харківського університету, інспектор казенних училищ,

директор губернської гімназії. На її розгляд виносилися лише ті питання, які призначав попечитель навчального округу. Переважно вони стосувалися: необхідності внесення змін до будь-яких постанов щодо організації освітнього процесу в училищах; заснування гімназій та відкриття повітових училищ; заснування та закриття приватних училищ і пансіонів; річних звітів та результатів огляду закладів освіти округу; розслідування справ про неналежне виконання обов'язків і зловживання училищними чиновниками й вчителями; здійснення операцій з рухомим і нерухомим майном училищ округу (Полное собрание законов, Т. 10, 1836: 757–758).

У зв'язку з організацією педагогічних курсів склад і повноваження ради при попечителі Харківського навчального округу, починаючи з 1860 року, було розширено. Крім постійних членів (помічника попечителя, ректора університету, інспектора казенних училищ, директорів харківських гімназій), до її складу для обговорення власне навчальних справ були введені декани історико-філологічного і фізико-математичного факультетів Харківського університету й шість професорів: російської мови та словесності, давніх мов, історії, математики, природничої історії, педагогіки. Професори цих предметів обиралися в члени попечительської ради на два роки радою Харківського університету. Наприклад, на її засіданні 27 вересня 1864 року шляхом таємного голосування більшістю голосів у члени ради при попечителі Харківського навчального округу були обрані такі професори університету: П. Лавровський – з російської мови та словесності, Тихонович – з давніх мов, Петров – із загальної та російської історії, Бейер – з математики, Леваковський – з природничої історії, М. Лавровський – з педагогіки (Протоколи засідань, № 7, 1864: 30–31). Подання ради університету з цього питання від 28 вересня за № 1215 було заслухане на засіданні ради при попечителі Харківського навчального округу 29 вересня 1864 року й взяте до відома (Циркуляр по Харьковскому учебному округу. № 24, 1864: 4). Також запрошувалися на засідання ради при попечителі навчального округу й учителі харківських гімназій, які були керівниками кандидатів-педагогів на педагогічних курсах, коли для останніх проводилися екзамени з предметів.

Для контролю за практичними заняттями кандидатів-педагогів при раді при попечителі Харківського навчального округу було створено спеціальний педагогічний комітет із членів ради, професора педагогіки та директорів харківських

гімназій. Очолював його ординарний професор по кафедрі російської словесності, керівник кандидатів-педагогів із педагогіки, а з 17 січня 1862 р. – декан історико-філологічного факультету Харківського університету М. Лавровський (РГИА. Ф. 733. Оп. 147. Д. 75. Л. 1). На нього було покладено також обов'язки завідування педагогічною бібліотекою.

Педагогічний комітет призначав кандидатам безпосередніх керівників із числа найдосвідченіших учителів гімназій, до яких вони були розподілені, визначав тривалість їхньої практичної підготовки на кожному з її етапів (спостереження за діяльністю досвідчених учителів гімназій, пробне викладання під керівництвом свого керівника і наглядом члена педагогічного комітету, самостійне викладання під наглядом керівника або члена педагогічного комітету).

Предметом особливої уваги ради при попечителі Харківського навчального округу було питання прийому кандидатів на педагогічні курси. Згідно з «Положенням про педагогічні курси» (1860) без іспитів приймали тих, хто закінчив повний університетський курс зі ступенем кандидата або званням дійсного студента по історико-філологічному та фізико-математичному факультетах. Кандидати та дійсні студенти по інших факультетах, а також випускники ліцеїв, які отримали право на чин дванадцятого класу, мали складати додатковий екзамен із тих предметів, які вони обрали для спеціального вивчення і які не вивчалися ними у факультетському обсязі або з яких вони не склали екзамену. Окрім цього, університетському керівництву ставилося в обов'язок засвідчувати наявність у таких претендентів здібностей до педагогічної діяльності. Для всіх обов'язковими умовами зарахування на педагогічні курси було володіння французькою або німецькою мовами на рівні, достатньому для розуміння літератури за фахом, а також наявність високих моральних якостей та бездоганної поведінки.

Прийом на педагогічні курси мав відбуватися один раз на рік на початку серпня місяця. Для цього претенденти з 01 липня по 01 серпня мали подати попечителю навчального округу прохання з усіма необхідними документами, які він потім передавав у раду при ньому для розгляду і прийняття відповідного рішення. Проте, як свідчить аналіз протоколів засідань ради при попечителі Харківського навчального округу, на практиці зарахування претендентів відбувалося й пізніше. Так, упродовж 1863–1867 рр. рішенням ради при попечителі були прийняті на педагогічні курси

такі кандидати: по 4 відділу (фізика і математика) – Грузов (рішення від 20 вересня 1863 року) (Циркуляр, 1864. № 18: 5), колишній старший учитель Катеринославської гімназії Олександр Сокович (рішення від 24 вересня 1864 року) (Циркуляр, 1864. № 24: 4); по 5 відділу (природничі історія, фізична та математична географія) – Владислав Засядко, який закінчив розряд природничих наук фізико-математичного факультету Харківського університету (рішення від 24 серпня 1865 року) (Циркуляр, 1865. № 24: 3–4); по 6 відділу (німецька і французька мови) – домашній учитель французької мови Олександр Штрогофер (рішення від 13 жовтня 1865 року) (Циркуляр, 1864. № 18: 3–4), домашній учитель німецької мови Федір Шанявський (рішення від 01 січня 1867 року) (Циркуляр, 1867. № 12: 1).

Водночас радою при попечителі Харківського навчального округу було відмовлено в зарахуванні на педагогічні курси для вивчення природничої історії колезькому секретареві Щелкову (рішення від 29 травня 1864 року) через відсутність інформації про його заняття природничими науками після закінчення університету (Циркуляр, 1864. № 18: 3–4). Відмову отримав і Микола Журавльов (рішення від 24 серпня 1865 року), який опанував розряд природничих наук на фізико-математичному факультеті Харківського університету й подав прохання про зарахування його в стипендіати педагогічних курсів по 5 відділу. Підставою для прийняття такого рішення стали посередні результати Журавльова з головних предметів на завершальних іспитах в університеті (Циркуляр, 1865. № 24: 3–4). Також не було зараховано на педагогічні курси Євгенія Моссаковського, який закінчив навчання у Харківському університеті по історико-філологічному факультету (рішення від 09 листопада 1865 року). Рада при попечителі навчального округу, взявши до уваги пред'явлену їй особливу справу про перебування Моссаковського в університеті Св. Володимира і переведення його в Харківський університет, знайшла незручним задовольнити подане ним прохання, оскільки «для прийняття молодих людей на педагогічні курси з метою призначення їх у подальшому в наставники юнацтва необхідно мати повну поруку за їхню майбутню діяльність» (Там само. С. 9–10).

Зарахованим на педагогічні курси кандидатам-педагогам радою при попечителі Харківського навчального округу призначалися стипендії та керівники із числа професорів університету та вчителів гімназій. Зауважимо, що із 67 щорічних казенних стипендій, передбачених Міністер-

ством народної освіти для педагогічних курсів, для Харківського навчального округу відводилося 6 стипендій по 300 руб. сріблом кожна. Наприклад, одна з таких стипендій була призначена 24 серпня 1865 року на засіданні ради при попечителі навчального округу кандидату-педагогу Владиславу Засядку. На цьому ж засіданні йому було визначено керівника з предметів обраного ним 5-го відділу ординарного професора Харківського університету Леваковського, а також зроблено розпорядження педагогічному комітету про направлення кандидата-педагога до однієї з харківських гімназій та призначення йому для керівництва практичними заняттями вчителя гімназії (Там само. С. 3–4). Під час наступного засідання 07 вересня 1865 року педагогічний комітет повідомив раду про те, що Засядко направлений у 3-ю Харківську гімназію, а керівниками йому призначено: з природничої історії – викладача Клемма, з фізичної і математичної географії – вчителя Снарського (Там само. С. 6).

У полі зору ради при попечителі Харківського навчального округу перебували й питання успішності кандидатів-педагогів у навчанні. Про здійснення регулярного контролю за їхніми теоретичними і практичними заняттями свідчить той факт, що тільки впродовж 1864 року звіти керівників кандидатів-педагогів із числа професорів університету і вчителів гімназій заслуховувалися на засіданнях ради чотири рази: 26 лютого (Циркуляр, 1864. № 8: 1), 29 травня, 04 і 30 червня (Циркуляр, 1864. № 18: 3–5). За результатами розгляду звітів виносилися різні за своїм змістом ухвали: визнати заняття такими, що відповідають своїй меті; визнати заняття задовільними; взяти до відома.

За «Положенням про педагогічні курси» (1860) на ради при попечителях навчальних округів покладався й обов'язок проведення іспитів кандидатів-педагогів. Для цього останні мали подати до ради не менше двох творів із предметів вибраного ними відділу: один – суто наукового, інший – педагогічного змісту. Після успішного захисту цих творів на засіданні ради при попечителі навчального округу кандидатам-педагогам призначалися теми для пробних уроків із кожного предмета вибраного ними відділу, які вони мали провести у визначені радою терміни за повної присутності всіх її членів. У разі позитивного відгуку про проведені уроки кандидати-педагоги вважалися такими, що закінчили своє навчання, і зараховувалися радою при попечителі навчального округу до одного з двох розрядів для проходження дійсної служби. Віднесені до I розряду відразу отримували право на викладання та/або виховання

в середніх закладах освіти, віднесені до II – призначалися вчителями повітових училищ із правом у подальшому обійняти посади викладачів у середніх закладах освіти за результатами конкурсу.

Досвід роботи ради при попечителі Харківського навчального округу з цього напрямку проілюструємо на прикладі кандидата-педагога Лук'янова. 13 жовтня 1865 року на засіданні ради він захищав два підготовлених ним твори: 1) наукового змісту – «Огляд деяких питань, що стосуються російського дієслова»; 2) педагогічного змісту – «Виховне значення народної мови і поезії». Визнавши його захист задовільним, рада призначила йому на 16 жовтня 1865 року проведення пробних уроків за такими темами: 1) з російської словесності – «Про викладання народної поезії в гімназії»; 2) з історії російської літератури – «Про літературне значення стародавніх руських літописів». На засіданні 16 жовтня 1865 року на підставі задовільної оцінки як захищених творів, так і проведених пробних уроків, а також урахуваючи в цілому успіхи з теоретичних і практичних занять упродовж перебування на педагогічних курсах, рада при попечителі Харківського навчального округу ухвалила рішення про зарахування Лук'янова до I розряду, а виготовлення для нього атестата із зазначенням наданого йому права на викладання і виховання залишила для розпорядження попечителю навчального округу. Щодо призначення його на дійсну службу на посаду вчителя навчального округу, то, беручи до уваги клопотання професорів П. Лавровського і М. Лавровського, які заявили раді про те, що за особливі успіхи Лук'янова у навчанні вони мають намір рекомендувати історико-філологічному факультету і раді Харківського університету залишити його при університеті, рада при попечителі навчального округу постановила призупинити призначення Лук'янова на службу до вирішення цього питання (Циркуляр, 1865. № 24: 8–9).

Предметом постійної турботи ради при попечителі Харківського навчального округу була педагогічна бібліотека при педагогічних курсах. Підтвердженням цього слугують такі факти. На засіданнях ради за поданнями голови педагогічного комітету і завідувача педагогічною бібліотекою М. Лавровського, інших її членів (П. Лавровського, Пітри 2-го) розглядалися питання про: придбання книг, журналів, періодичної преси для педагогічної бібліотеки як російською, так й іноземними мовами; сплату коштів книготорговцям за них та їхню пересилку; придбання і обладнання книжкових шаф; опрацювання книг (Циркуляр, 1864. № 8: 1, 4; Циркуляр, 1864. № 18: 3–4;

Циркуляр, 1864. № 24: 5; Циркуляр, 1865. № 12: 1, 11–13; Циркуляр, 1865. № 24: 1, 5–6, 9, 11–12; Циркуляр, 1867. № 12: 5, 7). Зокрема, на підставі рішення ради при попечителі Харківського навчального округу фонд педагогічної бібліотеки поповнили «Опис Чернігівського намісництва» Шафонського, «Лекції мінералогії» Кошкарова, «Похвала Глупоті» Еразма Роттердамського, «Історії південно-слов'янської літератури» Шафарика, «Das harmonische oder allgemeine Alphabet» Шлейермахера, «Богослужіння, свята й релігійні обряди теперішніх євреїв», «Читання про виховання» Юркевича, «Ulomci svetoga pisma obojega uvjeta staroslavenskim jezikom. Svećenik Ivan Berëie» Бодяньського, «Ватиканське Євангеліє», окремі номери «Журналу Міністерства народної освіти» і журналу «Вчитель» тощо.

Компетенції ради при попечителі навчального округу підлягало й питання визначення розміру додаткової винагороди для професорів, лекторів, учителів-керівників кандидатів-педагогів із загальної суми, асигнованої на педагогічні курси. Зокрема, це питання стало предметом обговорення на засіданні ради при попечителі Харківського навчального округу 21 грудня 1865 року, де було розглянуто пропозицію попечителя навчального округу видати додаткову винагороду професорам і вчителям-керівникам педагогічних курсів за підготовленим ним розрахунком. За критерії для визначення суми винагороди ним були вибрані: тривалість занять професорів і вчителів-керівників упродовж 1865 року; старанність у виконанні своїх обов'язків; успіхи кандидатів-педагогів, які перебували під їхнім керівництвом; робота професорів і вчителів у складі педагогічного комітету; представлення професорами університету ґрунтовних відзивів на письмові та рукописні твори і статті, що були доручені їм для розгляду. Рада, обговоривши цю пропозицію, ухвалила видати додаткову винагороду: 1) професорам і викладачам університету – 1199 руб. 48½ коп.; 2) голові педагогічного комітету і вчителям гімназій – 982 руб.; 3) чиновнику канцелярії попечителя Стаканівському, який здійснював діловодство педагогічного комітету, – 100 руб. сріблом (Циркуляр, 1865. № 24: 14–15).

Утім, уже на 1863 рік стали очевидними недоліки в системі підготовки вчителів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при університетах. На думку всіх попечителів навчальних округів, яку запросило від них Міністерство народної освіти, вони були спричинені: 1) дуже обмеженою кількістю казенних стипендій; 2) малим розміром цих стипендій, який зовсім не забезпечував

матеріально стипендіатів; 3) поєднанням у деяких відділах педагогічних курсів декількох предметів для вивчення, що було надто важко для кандидатів-педагогів; 4) недоліками самого Положення і способів контролю за заняттями стипендіатів (Журнал Министерства, 1865: 21).

Тим часом нестача вчителів, і передусім із предметів історико-філологічного факультету, знову стала особливо відчутною під час уведення в дію «Статуту гімназій і прогімназій відомства Міністерства народної освіти» (1864). Для вирішення цієї проблеми 27 червня 1867 року імператорським указом замість педагогічних курсів при університетах у Санкт-Петербурзі для підготовки вчителів для закладів середньої освіти відомства Міністерства народної освіти було засновано особливий вищий заклад освіти під назвою «Імператорський історико-філологічний інститут» (Полное собрание законов. Т. 42, 1871: 1043).

У зв'язку з цим рада при попечителі Харківського навчального округу на засіданні 21 липня 1867 року, виконуючи розпорядження міністра народної освіти від 08 липня 1867 року за № 5300, прийняла такі рішення: 1) педагогічні курси вважати ліквідованими; 2) із двох кандидатів-педагогів, які на той час навчалися на педагогічних курсах, одного – Штрогофера – залишити для педагогічних занять при 1-й Харківській гімназії до закінчення встановленого дворічного терміну, який добігав кінця 15 жовтня 1867 року, а іншого – Шинявського, який лише нещодавно був прийнятий, відрахувати з педагогічних курсів і припинити виплату йому стипендії з 01 серпня; 3) ліквідувати педагогічний комітет, а його обов'язки щодо практичних занять кандидата-педагога Штрогофера покласти на директора 1-ої Харківської гімназії та вчителів-керівників Менжо і Петропавловського; 4) з наявної суми на педагогічні курси залишити необхідну кількість коштів на винагороду директору 1-ої Харківської гімназії та двом учителям-керівникам за Штрогофера та на виплату йому самому стипендії до 15 жовтня, а решту, за винятком 500 руб. на педагогічну бібліотеку, перевести у головне казначейство на утримання історико-

філологічного інституту. З 01 серпня припинити виплати всім професорам і викладачам університету, а також директору 2-ої Харківської гімназії, які вони отримували із сум на педагогічні курси; 5) суму в 500 руб., яка призначалася в поточному році на педагогічну бібліотеку, залишити до кінця року, оскільки на цю суму було вже зроблено замовлення книг. Стосовно ж самої бібліотеки, яка перебувала при ліквідованих педагогічних курсах, було прийнято рішення просити дозволу міністра народної освіти на передачу її Харківському університету з тим, щоб вона стала особливим відділом, призначеним для використання студентами університету, які готували себе до педагогічної діяльності (Циркуляр, 1867. № 12: 5).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що діяльність ради при попечителі Харківського навчального округу з керівництва підготовкою педагогічних кадрів для закладів середньої освіти на педагогічних курсах при Харківському університеті впродовж усього часу їх існування мала високу активність і продуктивність. У колі постійної уваги вищого колегіального дорадчого органу навчального округу перебували такі питання, як прийом кандидатів на педагогічні курси; призначення їм казенних стипендій; призначення керівників із числа професорів, лекторів університету та вчителів гімназій; розподіл кандидатів-педагогів за гімназіями для практичних занять і спостереження за їхніми успіхами; скорочення терміну навчання казенним стипендіатам; проведення іспитів кандидатів-педагогів; розподіл їх за двома розрядами для дійсної служби й видача атестатів на право викладання та/або виховання; визначення розміру додаткової винагороди для професорів університету і вчителів-керівників кандидатів-педагогів із загальної суми, асигнованої на педагогічні курси тощо. Проте рада при попечителі Харківського навчального округу не користувалася повною самостійністю у вирішенні цих питань, оскільки обмежувалася у своїх діях нормами «Положення про педагогічні курси» (1860), постановами і розпорядженнями Міністерства народної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журнал Министерства народного просвещения. 1865. Ч. 126. Отд. IV. С. 21.
2. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Санкт-Петербург, 1836. Т. 10. С. 757–758.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Санкт-Петербург, 1860. Т. 33. Отд-ние 2. С. 389–390.
4. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Санкт-Петербург, 1862. Т. 35. Отд-ние 1. С. 256.
5. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2-е. Санкт-Петербург, 1871. Т. 42. Отд-ние 1. С. 1043.
6. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : наказ МОН України від 16.07.2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 10.01.2020).
7. Протоколы заседаний Совета Императорского Харьковского университета. Харьков, 1864. № 7. С. 30–31.
8. РГИА (Российский государственный исторический архив). Ф. 733. Оп. 147. Д. 75. Л. 1.

9. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Санкт-Петербург, 1865. Т. 3. Стб. 294.
10. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1864. № 18. Приб. С. 1–6.
11. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1864. № 24. Приб. 2. С. 1–20.
12. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1864. № 8. Приб. С. 1–6.
13. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1865. № 12. Приб. С. 1–14.
14. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1865. № 24. Приб. 1. С. 1–15.
15. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1865. № 24. Приб. 2. С. 1–6.
16. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. 1867. № 12. Приб. 2. С. 1–7.

REFERENCES

1. Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniia [Journal of the Ministry of Public Education]. 1865. Ch. 126, otd. IV. S. 21 [in Russian].
2. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. Sobr. 2. T. 10. Sankt-Peterburg, 1836. S. 757–758 [in Russian].
3. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. Sobr. 2. T. 33. Otd-nie 2. Sankt-Peterburg, 1860. S. 389–390 [in Russian].
4. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. Sobr. 2. T. 35. Otd-nie 1. Sankt-Peterburg, 1862. S. 256 [in Russian].
5. Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. Sobr. 2. T. 42. Otd-nie 1. Sankt-Peterburg, 1871. S. 1043 [in Russian].
6. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity [On Approval of the Concept of Pedagogical Education Development] : nakaz MON Ukrainy vid 16.07.2018 № 776. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 16.07.2018 No 778] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (data zvernennia: 10.01.2020) [in Ukrainian].
7. Protokoly zasedanii Soveta Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta [Record of Proceedings of the Council of the Imperial Kharkov University]. 1864. № 7. Kharkov, 1864. С. 30–31 [in Russian].
8. RGIA (Rossiiskii gosudarstvennyi istoricheskii arkhiv) [Russian State Historical Archive]. F. 733. Op. 147. D. 75. L. 1 [in Russian].
9. Sbornik postanovlenii po Ministerstvu narodnogo prosveshcheniia [Collection of Regulations of the Ministry of Public Education]. T. 3. Sankt-Peterburg, 1865. Stb. 294 [in Russian].
10. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1864. № 18, prib. S. 1–6 [in Russian].
11. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1864. № 24, prib. 2. S. 1–20 [in Russian].
12. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1864. № 8, prib. S. 1–6 [in Russian].
13. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1865. № 12, prib. S. 1–14 [in Russian].
14. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1865. № 24, prib. 1. S. 1–15 [in Russian].
15. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1865. № 24, prib. 2. S. 1–6 [in Russian].
16. Tcirkuliar po Kharkovskomu uchebnomu okrugu [Circulaire for Kharkov Educational District]. 1867. № 12, prib. 2. S. 1–7 [in Russian].